

H. MOLNÁR KATALIN*: KÖNYVMŰVÉSZETI KINCSEK KAPOSVÁRON

Könyvritkaságok a Takáts Gyula Könyvtár gyűjteményében

Talán még a gyakran könyvtárba járó olvasó sem gondolná, hogy a könyvtár raktára szecessziós könyvművészeti ritkaságokat, képzőművészeti albumokat, almanachokat, helyismereti kiadványokat, irodalomtörténeti érdekességeket rejt. Az itt található több mint négyezer könyv többsége a 18., 19. és 20. században jelent meg. A belső raktárban található könyveket 1952 óta a könyvtár folyamatosan vásárolta antikváriumokból, aukciós katalógusokból, de hagyatéki adományokból is sok példány érkezett.

Ezeket a könyveket a kutatók külön kérésére hozzuk fel csak a raktárból, és csak helyben, az olvasóteremben tanulmányozhatók. Jelen írás ezekből és a somogyi gyűjteményben őrzött kiadványokból mutat be reprezentatív, értékes példányokat. Külön kiemeltem a somogyi származású művészek – Rippl-Rónai József, Kozma Lajos, Vaszary János, Zichy Mihály – által illusztrált köteteket.

Az összefoglalás nem tér ki a könyvtár legrégebbi (16. századi) anyagára és a későbbi latin és német nyelvű kötetekre. Ezeket a könyvritkaságokat – értékességük és érdekességük miatt – külön tanulmányban lesz érdemes bemutatni.

Magyar nyelvű irodalom a 17–18. században

A régi magyar nyelvű munkák közül Pázmány Péter (1570–1637), esztergomi érsek, bíboros egyik fő művét, az *Igassagra vezelő Kalavzt* – a kor hitvitázó irodalmának fontos szintézisét – 1623-ban Pozsonyban nyomták. A bőrkötéses, vaknyomással díszített könyv könyvművészeti érték, az 1613-ban nyomott, első kiadás utánnyomása. A fejezetek kezdőbetűit iniciálé, fejléc díszíti, több oldalt növényi motívum keretez.

Heltai Gáspár (1520–1574), protestáns lelkész, történetíró, bibliafordító, nyomdász az európai színvonalú magyar széppróza egyik megeremtője. *Magyar krónikája* méltán becses példánya könyvtárunknak, amely a Kolozsvárott 1575-ben nyomtatott, első kiadású *Chronica az magyaroknak dolgairól* című kötet változatlan utánnyomása volt 1789-ben. Ez a könyv a mohácsi vészig meséli el a magyarok történetét. Ahogy *A magyar irodalom története 1600-ig* (1. köt., főszerk. SÖTÉR István, szerk. KLANICZAY Tibor, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1964.) című összefoglaló mű megállapította: „Forrása az 1568-ban kiadott Zsámboki-féle teljes Bonfini-kiadás volt. De amint már Heltai eddigi művei is sejtetik, ez a történeti összefoglalása sem fordítás, csak az eseményanyagot vette Bonfinitól, meg az emezt kiegészítő Brodaries és Zsámboki írásából.” A Nagy-Győrben készült kötet Somogy vármegyéről ezt írja: „Somogy várostól neveztetik, hol egy jeles egyház vagyion. Ebben az vármegyében jeles mezővárasak és jeles faluk vadnak, mind a Balaton állóvíz mellett.” (FÜLÖP

* A szerző a kaposvári Takáts Gyula Könyvtár művészeti tájékoztató könyvtárosa

Géza, *Olvasási kultúra és könyvkiadás Magyarországon a felvilágosodás idején és a reformkorban 1772–1848*, Budapest, Hatágú Síp Alapítvány, 2010, 151.)

Sok könyv az elődeink gyűjteményéből került be az állományunkba, ez a kivételes értékű példány a benne rejlő pecsét szerint a Kaposváron az 1828-ban létesült Megyei Olvasótársaság könyvanyagából származik.

Dugonics András (1740–1818), piarista szerzetes, tanító rendi áldozópap és tanár *A' gyapjas vitézek* című, metszetekkel illusztrált regénye (Pest, Pozsony, 1794) a kaposvári Dunántúli Bank és Takarékpénztár könyvtárának állományából került át a megyei könyvtárba. (A 2. világháború után a mai CIB bank épületében működött kölcsönkönyvtár, melynek alapját Biczó Ferenc jeles irodalomtanár 3800 kötetből álló gyűjteménye alapozta meg. Biczó kezdeményezésére jött létre a könyvtáron belül a Somogyra vonatkozó helytörténeti gyűjtemény.) A bejegyzés szerint 1944-ben tanárának, Biczó Ferencnek adományozta a kötetet egyik tanítványa.

Gvadányi József (1725–1801), író-költő egykor népszerű szerző volt, akit a 21. században már csak egy szűk olvasói kör ismer. *Egy falusi nótáriusnak budai utazása, melyet önnön maga abban esett visszontagságaival egygyütt az el aludt vérű magyar szívek' fel serkentésére, és mulatságára e' versekben foglaltt* címmel, 1790-ben kiadott, hihetetlen sikeres népies költeményének legelső kiadását őrzi könyvtárunk. A kötet a pozsonyi Wéber Simon Péter nyomdájában készült, amely egyik fő kiadója volt Gvadányi műveinek.

A legrégebbi helytörténeti vonatkozású mű a könyvtárban a csurgói neves agrárszakíró, Nagyváthy János (1755–1819) könyve, *A' szorgalmatos mezei-gazda. A Magyar-országban gyakoroltatni szokott gazdaságnak rendjén keresztül* (Pest, 1791, 6 ezüstforint). A *Pallas Lexikon* szócikke szerint „A szerző a munkát Széchenyi Ferencnek ajánlotta, ki a kiadási költségek egy részét fedezte, különben pedig 248 előfizetője is akadt. Ez nemzeti gazdasági irodalmunk első rendszeres, a gazdaság minden ágát felölelő munkája, mely korszakalkotónak mondható, nagy elterjedtségnek örvendett, szerzőjének nagy hírt szerzett, s oka lett, hogy Festetics György gróf jószágkormányzójának hívta meg; megjelenése után nemsokára több vármegye táblabírónak választotta meg [...]” (*Pallas nagy lexikona. Az összes ismeretek enciklopédiája, Magyar-Nemes*, 12. köt., Budapest, Pallas, 1896, 969.)

Szintén Széchenyi Ferenchez kötődik Csokonai Vitéz Mihály (1773–1805) *A' haza' templomának örömnappja* című ódája, amely: „Szereztetett Nagy Mélt. Gr. Széchenyi Ferentz' Ő Exc. jának a' N. Somogy Vármegye' Főispányi székébe Jul. 4-dik napj. 1798. lett béiktatására; kinyomtatódott Pétsett. 1798. 8.” A vármegyei nagygyűlésen jelen lévő költő a gróf feleségét, Festetics Juliannát külön versben ünnepelte. (Vö. https://deba.unideb.hu/deba/csokonai_muvei/text.php?id=csokonai_verse_0623_k)

Ányos Pál (1756–1784), pálos szerzetes, tanár, szentimentális költőnk. Az „érzékenység poétája” maga állította össze verseinek gyűjteményét Ányos Pál munkái címmel (kiad., előszó BATSÁNYI János, Bécs, Alberti Nyomda, 1798 /Magyar Minerva/, melyet Bacsányi még többekkel bővítve kiadta, a szerző életrajzával és arcképpel) adott ki a szerző halála után, Bécsben.

Könyvkiadók reprezentatív kiadású könyvei, könyvsorozatai a 19–20. században

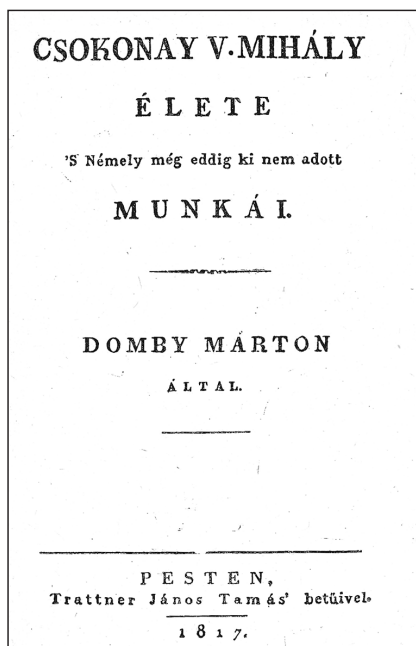
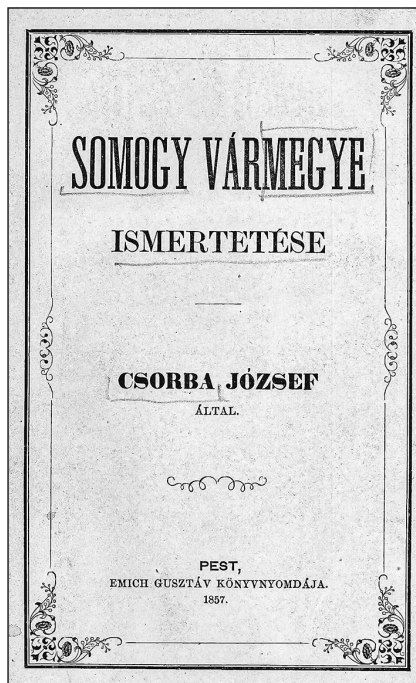
Az 1850-es években *Magyar Remekírók* címmel a legendás Heckenast Gusztáv kezdte el kiadni a magyar szépirok és költők műveit, tizenkét kötetben. Ez volt az első magyar gyűjteményes sorozat. (*Heckenast Gusztáv – a modern magyar nyelvű könyvkiadás egyik úttörője, Papíripar, 2011/3, 26.*) Az aranyozott díszítésű kötetek közül könyvtárunkban az 1863-ban, a sorozat 9–10. köteteként megjelent Zrínyi Miklós *Szigeti veszedelem* műve található meg.

Emich Gusztáv, Landerer Lajos, Ráth Mór és a Trattner-nyomda kiadásában több mint háromszáz történelmi munkát őrzünk a 19. században kiadott művek közül. Helytörténeti kutatáshoz a mai napig gyakran használják az olvasók az Emich által 1857-ben kiadott Csorba József *Somogy vármegye ismertetése* című könyvet, amely a könyvtár honlapján elektronikusan is elérhető.

Irodalomtörténeti érték a *Csokonay V. Mihály élete, s némely még eddig ki nem adott munkái* című, legelső Csokonai-életrajz. A költő barátja, Dombó Márton (1778–1864) írta, aki a debreceni kollégiumban kötött barátságot a poétával.

A vallástörténeti tudományos kutatás számára fontos kiadvány *A Pannonhalmi Szent-Benedek-Rend története* című, 12+2 kötetes munka, amely hazánk legrégebbi szerzetesrendjének múltját dolgozta fel. A magyar kereszténység, királyság és a bencés rend fönnállásának kilencszázadik évfordulójára készült, félbőr kötésű könyvet a pannonthalmi Szent Benedek-rend adta ki 1902 és 1916 között.

Az Athenaeum Kiadó 1907-ben jelentette meg *Petőfi Sándor összes költeményei. Hazai művészek új rajzaival és a költő arczképével a Petőfi-ház megalapítása alkalmából* című munkát, mely a nagysikerű 1900-as kiadás újrakiadása. A nagyalakú, kétkötetes emlékkiadás kötéstábláján aranyozott betűkkel a cím és Huszár Adolf emléklapettje látható a költő egész alakos szobrának kicsinyített másával. Az il-

lusztrációk szerzői közt van Vaszary János is, aki már – mint ahogy Gellér Katalin fogalmazott a Németh Lajos szerkesztette *Magyar Művészet 1890–1919* első kötetében – „szakított a Petőfi-illusztrációk Lotz Károly óta szinte kötelező népies táj- és életkép-ábrázolásának sablonjaival”. (*Magyar művészet, 1890–1919*, 1. köt., szerk. NÉMETH Lajos, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1981, 445.) Rajzai az akkori új stílus, a szecesszió előfutáraként jelennek meg a kötetben, bár ezt a korabeli sajtó egy része egyáltalán nem értékelte. A *Magyar Szalon* című folyóirat például azt írta: „stílusa ellentmond Petőfi szellemének, német modor, amolyan Jugendstil, a részletrajz helyett hegyes kontúrok uralkodnak, a mi nem illik a nagy realista költőhöz”. (LÁZÁR Béla, *A tavasz tárlat, Magyar Szalon*, 31. kötet, 1898–1899/1–2, 349.) *A tavaszhoz* című vers eredeti pasztelljét a Magyar Nemzeti Galéria, *A hazáról* című vershez készült rajzot a Petőfi Irodalmi Múzeum őrzi.

A szecesszió az iparművészetben, az építészetben, a képzőművészetben és a könyvművészetben is páratlan műveket hozott létre. Először mint díszítőrajz terjedt el, majd a mindennapi használati tárgyakon is megjelentek a hajlékony vonalak, a dekoratív virágok és füzérek. A historizmus nehéz, kemény táblás könyvei helyett – a szépség és a hasznosság jegyében – a könnyen kézbe vehető, de minőségi kiállítási könyvek divatja érkezett el.

A kor legnagyobb kiadói – Tevan, Singer és Wolfner, Révai, Lampel, Nyugat, Athenaeum –, más és más mértékben ugyan, de az igényes megjelenésű könyvek egész sorozatát jelentették meg a 20. század elején. Ezekből több kiadványsorozat is megtalálható a megyei könyvtárban. Belőlük 2013 óta a szecessziós világnapon minden évben külön tárlókban mutatjuk be a szecessziós könyvművészeti érdekességeket. Látványos szecessziós könyvművészeti album például *Kiss József* költeményeinek (Kiss József egyébként a Berzsenyi Irodalmi Társaság tiszteletbeli tagja volt) 1897-es kiadása, amely a Révai Kiadó gondozásában jelent meg a Gottermayer Műintézet dombornyomott, aranyozott bőrkötésében. Az illusztrációkat a korszak legkiválóbb képzőművészei – Ferenczy Károly, Grünwald Béla, Hollósy Simon –, azaz a nagybányai iskola művészei készítették.

A századelőn a Franklin Társulat – ötvenöt könyvvel – újból újtárra indította a *Magyar Remekírók* sorozatot (1902–1907). Könyvtárunk az 1903 és az 1906 között megjelent művek közül Csokonai Vitéz Mihály, Bajza József, Arany László, Kazinczy Ferenc, Kisfaludy Sándor, Garay János műveit őrzi. Az 1970-es években a Szépirodalmi Kiadó adta ki újból a sorozatot.

A *Remekírók képes könyvtára* a Lampel Kiadó révén látott napvilágot 1901 és 1908 között, negyvenkilenc kötetben. Az exkluzív, aranyozott betűkkel szedett, kék és lila íriszekkel borított, sötét vászonkötésű fedőtáblán a szerzők arcképe is megjelenik. E látványos, szecessziós könyvsorozatban Berzsenyi Dániel, Homérosz, Kossuth Lajos, Leopárdi, Tóth Endre, Shakespeare, Pázmány Péter művei olvashatók könyvtárunkban.

A békéscsabai Tevan nyomda és Kiadó 1912-től jelentette meg a Tevan könyvtár-sorozatban a hazai és a külföldi írók műveit igényes kiadásban. D. Szemző Pi-

roska szerint „Nagy példányszámban jót, olcsón és mégis szépen! – ez volt Tevan Andor életének és munkásságának elindulásától kezdve jelszava.” (D. SZEMZŐ Piroska, *Tevan Andor és a magyar könyvművészet* In *Magyar Könyvszemle*, 1956/1–4. sz., 68.) A népszerűvé vált, papírkötésű, kis, sárga kötetek közül Ady Endre, Kosztolányi Dezső, Karinthy Frigyes, Anatole France, Barta Lajos, Kázmér Ernő művei találhatók meg könyvtárunkban.

A kiadó másik híres könyvsorozata a Tevan amatőr. Egyik szép példánya Az *Aranykézutcai szép napok* című Krúdy-novelláskötet 1916-ból, Major Henrik könyvborítójával. Belső oldalain az illusztrátor apró fametszetei láthatók. Krúdy lelkenedezve írt levelet a kiadónak, amikor meglátta a könyvet. „Kedves Tevan Úr! Hálás köszönet! El vagyok bűvölve! Ezt a szépséget soha nem reméltem! Ezt a remeket, amely az Ön bűvészkamrájából előkerült a napvilágra! Ön varázsló, lelkem! Szeretném megcsókolni a munkásai kezét! Aki látja a könyvet, torkán akad a szó a meglepetéstől. Öleli barátja, Krúdy Gyula.” (D. SZEMZŐ Piroska, *Tevan Andor és a magyar könyvművészet* In *Magyar Könyvszemle*, 1956/1–4. sz., 71.)

Falus Elek (1884–1950) a *Nyugat* folyóirat arculatformálása mellett a kiadó könyveinek tervezésében is nagy szerepet játszott. Angliai és németországi könyvművészeti tapasztalatok birtokában vette át Ignotus kérésére a *Nyugat*-könyvek sorozatának nyomdai gondozását (*Magyar művészet*, 1890–1919, i. m., 506.). Magyaros virágornamentikával és geometrikus elemekkel megrajzolt fedél- és címlaptervei, jól olvasható, tiszta tipográfiával készült betűi jellegzetes könyvművészeti stílust képviselnek. Falus nem készített illusztrációkat, mint könyvtervező állt a kiadó szolgálatában. Egyetlen kivétel volt. A Singer és Wolfner Kiadó 1908-ban Kiss József *Levelek hullása* című verseskötetét Falus rajzaival bocsátotta útjára. A bekötési tábla Courtens festménye után készült. A szecessziós könyvművészet reprezentáns kötetének finom árnyalatú rajzai, záródíszei, fejlécei a költemények hangulatával egységben állnak.

Ady Szeretném, ha szeretnének (2. kiadás) és a *Vér és arany* című verseskötetét egybekötve jelentette meg a Nyugat Kiadó 1910-ben. A fedélborító burjánzó kék, sárga virágos színekombinációja egyedi karakterűvé teszi a kötetet.

Másik dekoratív darabja a sorozatnak Szomorj Dezső *Nagyasszony* című regényes színműve, amelynek számozott, díszített kiadásából mindössze száz példány készült. A Mária Terézia korát idéző drámakötetet I. Ferenc Józsefnek ajánlotta a szerző.

Az 1911-ben indult *Nyugat-könyvtár* félvászon, könnyen kézbe vehető, kisalakú kötetei a magyar és a világirodalom népszerű műveit sorakoztatták fel Falus népművészeti ihletésű motívumaival. Csokonai Vitéz Mihály *A' özvegy Karnyóné s két szeleburdiak. Vigjáték 3 felvonásban. Vitéz Mihály ébresztése. Ady Endre verse* címmel együtt jelent meg a sorozat 15. köteteként.

A kiadó 1911-ben Falus címlaptervével és Elek Artúr válogatásában a kor neves költőinek (Ady, Babits, Balázs Béla, Juhász Gyula, Kosztolányi Dezső, Kozma Andor, Lesznai Anna, Móricz Zsigmond, Babits Mihály, Telekes Béla, Tóth Árpád,

Füst Milán, Heltai Jenő, Gárdonyi Géza, Ignotus, Emőd Tamás, Szép Ernő, Bodor Aladár, Kaffka Margit, Karinthy Frigyes, Gellért Oszkár, Oláh Gábor, Pásztor Árpád, Somlyó Zoltán, Szabolcska Mihály, Szilágyi Géza, Peterdi István, Erdős Renée, Szász Zoltán, Laczkó Géza, Balla Ignác, Farkas Imre, Dutka Ákos, Bárd Miklós, Színi Gyula, Makai Emil, Reichard Piroska, Mohácsi Jenő, Martos Ferenc, Szentessy Gyula, Kemény Simon, Miklós Jutka, Inczédi László, Nagy Zoltán, Jászay-Horváth Elemér, Gáspár Kornél, Veszelei Károly, Barcsai (Fehér) Géza, Bródy Miksa és a kaposvári Szalay Fruzina) verseivel jelentette meg az *Újabb magyar költők Lyrai anthologia* (1890–1910) című kötetét.

A nagyobb kiadók mellett számos kisebb kiadónál is megjelentek szép kiadású, igényes könyvek a 20. század elején, de kiállítások is népszerűsítették a könyvkiadást. A Magyar Bibliofil Társaság 1929-ben adta ki Hoffmann Edith *Régi magyar bibliofilek* című történeti összefoglaló munkáját, mely a közép- és korai újkor kutatói számára alapműnek számít. A tartalmi és formai szempontból egyaránt bibliofilekhez méltó kiadvány az 1600-as évekig mutatja be a régi magyar könyveket.

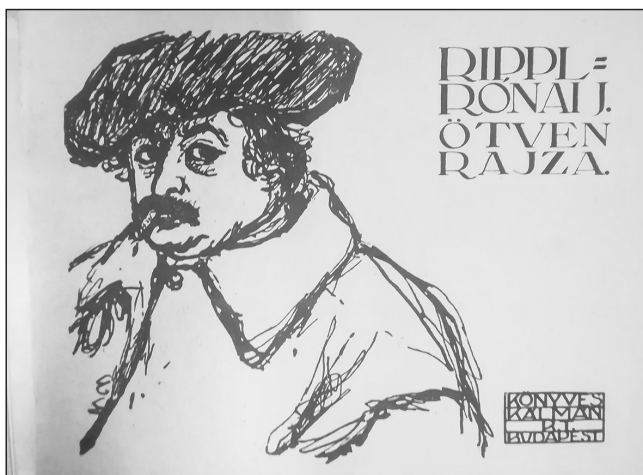
A Magyar Könyvbarátok Szövetsége könyvritkasága az 1930-ban megjelent *Magyar legendárium*, melyet a Singer és Wolfner adott ki. Tormay Cecile ősi latin-szövegeket fordított le magyarra, amelyekben a magyar történelem nagy alakjainak: Szent Gellértnek, Szent Istvánnak, Szent Imrének legendája olvasható. A kötetet Molnár C. Pál fametszetes képei díszítik.

Grafikai sorozatok

A 20. század első évtizedében kísérőszöveg nélküli, önálló grafikai albumok kerültek kereskedői forgalomba. Ennek szép példája Sassy Attila (Aiglou) (1880–1967) *Ópium-álmok* című rajzsorozata. A századforduló újdonságkeresése, életérzése, gondolatvilága szólal meg a képeken, melyek az angol Aubrey Beardsley vonalművészetének lendületes vonalú, fekete-fehér nőalakjait idézik fel. A szimbolikus képeken az ópiummámor vízióit láthatjuk. Barátja, Csáth Géza azt írta róla: „Aiglont (Sassy Attilát) kész művésznek és kivételes tehetségnek tartom, mert ezt a megfoghatatlan valamit, ami őt magát megkülönbözteti másoktól, ki tudja fejezni a választott kis eszközeivel, ki tudja fejezni határozottsággal, biztonsággal, szuverénül, öntudatos őszinteséggel.” Eredetileg a Világosság Nyomda adta ki a nyolc lapból álló sorozatot 1909-ben. Könyvtárunkban az 1918-ban Pápai Ernő kiadásában megjelent rajzsorozatban gyönyörködhetünk.

Városunk szülötte, Rippl-Rónai József kiadatlan tollrajzait rendezte albumba 1913-ban, és adta közre a Könyves Kálmán Kiadótársaság *Rippl-Rónai ötven rajza* címmel. *Fünfzig Handzeichnungen* címmel is napvilágot láttak a cinkográfiaiak még ugyanabban az évben. Albumunk dedikált, számozott példány. A sorozat magán hordozza a kor divatos francia és japán fametszetes rajzok hagyományait. Ezek a tusvonallal készült alkotások – a festményekhez hasonlóan – önmagukban voltak

fontosak. Nem vázlatokat jelentettek, hanem önálló műveket. Ez új és úttörő vállalkozás volt a magyar képzőművészeti publikációk sorában. A *Nyugat* folyóiratban Lengyel Géza ezt írta róla: „Rippl-Rónai elbeszélő, mesélő, kinek csak körül kell tekinteni, és anyaga kész, tusbba mártott ecsete alól végtelen termékenységgel, közvetlenül, hömpölyögve folyik a tömérdék mondanivaló. Albuma rajzmeséi a női aktról szólnak, mozdulatokról, tömegekről, egymás mel-

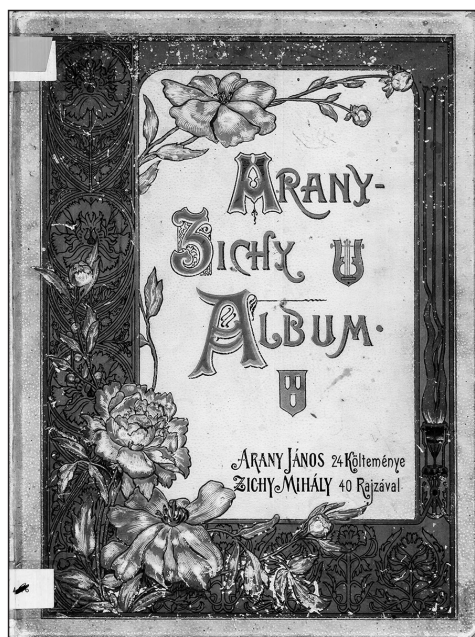

lé helyezett figurákról s ezek ritmusáról, furcsa rövidülésekről és pózokról. Előadasmódjuk – mint mondtuk – szabad és közvetlen.” (LENGYEL Géza, *Rippl-Rónai ötven rajza*, *Nyugat*, 1913/23. sz., 800.) A korabeli helyi sajtó hírt adott arról, hogy a kaposvári közönség nemcsak ezt a különleges kötetet vásárolhatta meg a helyi könyvesboltban 1913 karácsonyán, hanem a művész rajzait, képeit is megtekinthette a Turul Szállóban. (*Rippl-Rónai József legújabb képei*, *Somogyi Hírlap*, 1913, november 30., 276. sz., 3.)

A *Magyar Iparművészet* című folyóirat 1897-ben indult. Borítói, illusztrációi, fejlécei, magyaros záródíszei, dekoratív motívumai a szecesszió jegyében fogantak. Az 1909. év 8. számának melléklete egy szép grafikai munkát mutatott be, Kós Károly *Atila királról ének* című, balladás krónikáját. Az építész, író, grafikus szerző archaizáló betűkkel, saját kézírással készítette el az oldalakat, a kísérőrajzokkal egységet teremtve. Sztánai otthonában nyomdát alapított William Morris példája nyomán, ahol 1923-ban önálló kiadványban, saját kézi szedéssel, nyomással, fűzéssel, kötéssel, linómetszetekkel újból kiadta rajzsorozatát. Könyvtárunkban a *Magyar Iparművészet* folyóiratban és az 1989-ben kiadott, hasonló kötetben olvasható el a ballada.

Zichy Mihály és Rippl-Rónai József könyvillusztrációi és az Emlékezések című kötet

A képzőművészet remekei közé tartoznak a zalai születésű Zichy Mihály (1827–1906) munkái, aki a késő romantikus rajzművészet mestere volt. Zichy Géza *A leányvári boszorkány* című költői beszélyét tizenhárom fekete-fehér, egész oldalas illusztrációval látta el. A selmecbányai Röss Borbála legendáját feldolgozó, nagyalakú, aranyozott, egészvászonba kötött könyv 1881-ben jelent meg az Athenaeum

Kiadó gondozásában. Ugyanezen kiadó bocsátotta újtára 1902-ben a *Zichy Mihály élete, művészete és alkotásai* című albumot negyven műmelléklettel és tizennyolc szövegközi képpel.

Zichy a magyar irodalom remekműveinek illusztrátoraként beírta nevét a rajzművészetbe. Az *ember tragédiájához* készült látványos víziói számtalan kiadást értek meg, könyvtárunkban a Magyar Helikon Kiadónál 1958-ban és 1962-ben megjelent kötetekben csodálhatjuk meg rajzait. Az *Arany-Zichy Albumot* (*Arany-Zichy-album. Arany János 24 költeménye Zichy Mihály 40 rajzával*) a *Pesti Napló* ajándékát 1898-ban kapták meg az újság olvasói. Arany János huszonnégy költeményéhez negyven rajzot készített Zichy. A bibliofil kötet különlegessége abban is áll, hogy Gottermayer Nándor (1852–1924) kötészetében készült a színezett, dombornyomott, aranyozott virágokkal és betűkkel díszített könyv.

A könyvkötő iparos neve márkanévet jelentett a századforduló idején. Gottermayer Nándor 1879-ben alapította Könyvkötő Műintézetét a pesti Királyi Pál utcában. Nevéhez fűződik a *Magyarország vármegyéi és városai* című Borovszky-sorozat [*Magyarország vármegyéi és városai. Magyarország monografiája: a magyar korona országai történetének, földrajzi, képzőművészeti, néprajzi, hadügyi és természeti viszonyainak, közművelődési és közgazdasági állapotának enciklopédiája*, szerk. SZIKLAY János és BOROVSZKY Samu, Budapest, 1896–1914], a tizennyolc kötetes *Pallas nagy lexikona*, a *Bánk bán* című dráma díszkiadása és számos életműsorozat kötése. A nagy kiadóknak (Révai, Singer és Wolfner) dolgozott, amivel biztosította, hogy olcsó, de esztétikus kiadványok tömege jusson el az olvasók széles táborához.

A századelő két nagy művésze: Ady Endre és Rippl-Rónai József, mielőtt személyesen találkoztak volna, már egy kötetben együtt szerepeltek. 1906-ban Kaposváron jelent meg *Hárman* címmel a Somogyvármegye Nyomda kiadásában egy antológia. A könyv szerzői Ady nagyváradi barátai voltak: H. Szederkényi Anikó, Haraszthy Lajos újságírók és Göndör Ferenc, a *Somogyvármegye* című újság akkori szerkesztője. (GÖNDÖR Ferenc, *A háború nyomában* című könyvének címlapját is Rippl-Rónai József tervezte, 1915.) „Haraszthy és Göndör a másfél évtizedes franciaországi »tanulmányútról« hazatért Rippl-Rónaihoz fordult, amikor régóta tervezett közös kötetüket végre kiadhatták.” (Tasi József, *Ady és Rippl-Rónai*, In *Tegnapok és holnapok árján. Tanulmányok Adyról*, szerk. LÁNG József, Budapest, Petőfi Irodalmi Múzeum, 1977, 332.) A könyv előszavát Ady Endre írta, borítólapját Rippl-Rónai József tervezte.

A borítófedélen látható, karcsú, stilizált nőalak visszatérő témája volt a festőknek. Először 1895-ben Siegfried Bing, az Art Nouveau Galéria tulajdonosa kérte fel az akkor Párizsban élő Rippl-Rónai Józsefet és skót barátját, Knowlest egy nőknek szóló, a secesszió jegyében fogant kis kötet megalkotására. A festő négy kőrajzához a belga szimbolista költő, Georges Rodenbach írt költői szövegeket. A litografált rajzok a „nő a kertben” téma változatait ábrázolták, melyek a *Les Vierges (Szüzek)* című albumban jelentek meg 1895 karácsonyán. A kötet második sétáló hölgye szerepel a *Hárman* című kötet tusrajzzal készült ezüstszürke borítóján. A kötet kis példányszámban jelent meg 1906-ban, könyvtárunkon kívül az Országos Széchényi Könyvtárban és a Petőfi Irodalmi Múzeumban található meg.

Rippl-Rónait aránylag ritkán kérték fel itthon könyvillusztrációk készítésére, annak ellenére, hogy Franciaországban megjelent *Les Vierges kötete* az induló art nouveau stílusának volt már a letéteményese. Így nyilatkozott róla 1905 karácsonyán Lázár Bélának: „ez a könyv az első igazi modern könyv, ahol a szöveg, a betű, a rajz mind egy nagy harmónia”. (TASI József, *Egy Rippl-Rónai József által készített könyvborító története*, *Magyar Könyvszemle* 1975/3–4. sz., 326)

Rippl és Ady 1909-ben, a *Nyugat* felolvasóestjén találkozott egymással személyesen a kaposvári Korona Szállóban. A találkozásából művészarbárság lett. Rippl-Rónai később több rajzot is készített Adyról. Az Amicus Kiadó 1924-ben jelentette meg az *Ady-almanachot* Juhász Gyulának, Rippl-Rónai Józsefnek, Földessy Gyulának, Dutka Ákosnak és Ady Lajosnak a költőről szóló írásaival, három Ady-portréval. Ebben a kötetben az *Ady szemei* című írásában Rippl-Rónai így vallott a költőről: „Ady Endre festői szempontból nézve is nagyon érdekes jelenség volt. Szemei nemcsak azért voltak szépek, mert feketék, mint a bogár, de azért főleg, mert álmos nézése mély és szerelmes, oly sokat mondó, hogy merem állítani, ha csak a szemeit rajzoljuk is meg, már egy igen hasonló Adyt kapunk. Én, mikor festettem, legtöbbit a szemét néztem –, erre fektettem a fő súlyt. Évekig beszélgettem ezekkel a nagyérzésű, okos szemekkel. Mindent kiolvastam belőlük, a költőn kívül a legjobb embert, a gögös mokány legényt, a széthulló magyarság tragikus szimbólumát, akinek különös egyénisége fenségességet árult el, mást, nagyot, nagyobb embert, mint bárki korunkban.”

Rippl-Rónai *Emlékezések* című önéletrajzi kötete 1911-ben jelent meg a *Nyugat* kiadásában, két változatban. Az egyik borítóját Falus Elek tervezte, a másik példány első és hátsó borítójához egy korábban készült tollrajzot használt fel. A Rippl-Rónai összes művét bemutató kötet szerint 1906–1907-ben készült az emlékezések táblája, ez a kék háttérű, egymásba fonódó, fehér virágokkal teli, dekoratív akvarell, amelyet a Nemzeti Galéria őriz. (*Rippl-Rónai gyűjteményes kiállítása, Magyar Nemzeti Galéria, 1998. március 12.– szeptember 6.*, szerk. BERNÁTH Mária, NAGY Ildikó, Budapest, MNG, 1998, 441). A kötetben új oldaláról mutatkozik meg a festő: életének Párizsban töltött időszakától kezdődően nyújt át dokumentumokat. Ír benyomásairól, művészeti kérdésekről. E leírások nyomán bontakozik ki a századfordulós Párizs irodalmi, színházi, művészeti élete, megismerjük belőle az akkori nagy festőket

(Toulouse-Lautrec, Gauguin, Bonnard, Vuillard). A kötetet tíz litográfiai illusztráció, tizenegy tábla fényképes reprodukció és két Maillol-level fakszimilije teszi még érdekesebbé. A könyv egyedi belső tartalma és esztétikus megjelenése a szecessziós könyvművészet különleges darabjává avatja a kötetet.

Kozma Lajos, a könyvművész (1908–1927)

A Kner Izidor által alapított gyomai nyomda tevékenysége nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a 20. század elején a tipográfiai tervezést és illusztrációkat tekintve Magyarországon remekművek születtek. A nyomdász-könyvkiadó saját írásai közül könyvtárunkban megtalálható a *Kner Izidor aforizmái* című, 1917-es és *Kner Izidor agyafúrt alakjai* című, 1927-ben megjelent könyve. Az édesapa mesterségét Imre fia is folytatta. 1906-ban, tizenhat éves korában megjelentette Thury Zoltán összes művét hat kötetben, melyet a legjelentősebb önálló alkotásának tartott. Könyvtárunk az 1908-ban újból kiadott köteteket vásárolta meg.

Kner Izidor „1915-ben bízta a kiadás vezetését Imre fiára”. (HAIMAN György, *A Kner család és a magyar könyvművészet*, Budapest, Corvina, 1979, 25.) Az 1910-es években a nyomda kiadásában több Balázs Béla-kötet látott napvilágot: *A Lélek a háborúban*. *Napló* Divéky József rajzaival (1916), a *Tristán hajóján* című verseskötet (1916), a *Játékok* című, tánc- és bábjátékokat tartalmazó könyv Berény Róbert és Bánffy Miklós illusztrációival (1917). Haiman György nyomdatörténész szerint ezek a könyvek „valóban valami új, a magyar könyvtervezésben eddig nem látott jelenséget tükröznek [...], itt lehetünk tanúi a korszerű magyar könyv megszületésének”. (HAIMAN György, *A Kner család és a magyar könyvművészet*, Budapest, Corvina, 1979, 25.)

A nyomda felfutásához a somogyi származású Kozma Lajos grafikai munkái döntő mértékben járultak hozzá. A Kiskorpádról származó építész pályafutását Lajta Béla építészirodájában kezdte 1910-ben. Az ő feladata volt a Lajta-tervek ornamentális díszjeinek elkészítése. Pályája kezdetén könyvillusztrációkat készített. (Az *Utolsó ábrándok* című sorozat és a kötetben meg nem jelent *A nagy szonáta* című 1908-ból.) 1909-ben Révész Béla *Találkozás Hamupipőkével* című novelláihoz rajzolt illusztrációkat. Ez a kötet a szecessziós könyvművészet egyik kiemelkedő dokumentuma. A könyv a Singer és Wolfner kiadásában jelent meg félpergamen kötésben, romana antiqua betűkkel. Külön kötet tartalmazza a szövegeket – amelyekben szegény sorsú emberek történetén keresztül a nagyvárosi nyomor képei jelennek meg –, és külön kötetben láthatjuk a Kozma által készített, finom vonalú rajzokat, melyek szinte önálló alkotások.

Kozma fő tevékenységének 1911 és 1913 között a bútortervezés és a könyvművészet számított. A tehetséges grafikus a szecesszió Gesamtkunstwerk törekvéseinek jegyében sokféle műfajban kipróbálta magát: ex libriseket készített, könyvdíszeket rajzolt, könyveket illusztrált. 1918 nyarán találkozott Kner Imrével, aki akkor már a

kiadó vezetője volt, és kiadványainak tartalmi, formai megújításán fáradozott. Ez a találkozás az iparművészet szempontjából döntő jelentőségűnek bizonyult. Beszélgetéseik során arra a közös felismerésre jutottak, „hogy a modern, géppel készített tömegkönyvnek is meg lehet találni igazi művészi megoldási módját, s összekapcsolni azt a könyv legszebb korainak nemes tradíciójával” (HAIMAN György, *A Kner család és a magyar könyvművészet*, Budapest, Corvina, 1979, 25.). Ezt az időszakot a barokk kor nyomdászati hagyományában találták meg. Éveken keresztül tanulmányozták együtt a régi korok könyveit, s mentették át saját korukba értékeit.

Kozma szecessziós könyvgrafikáit az úgynevezett Kozma-barokk stílusban tervezte, népies elemek felhasználásával. A Kner-nyomda által megjelentetett kiadványok (1918–1927) fejléceit, záródíszzeit, iniciáléit jellegzetes, egyedi stílusú rajzai díszítették. A könyv minden részletének (védőborító, kötés, papír, illusztráció, exlibris, fejléc, tipográfia) esztétikai megjelenése egységben állt a szöveggel. Balázs Béla *Hét meséje* 1918-ban látott napvilágot Kozma könyvdíszzeivel, ez volt az első közös kötet a nyomdával. További kiadványaik is egységes megjelenést mutattak a rajzai nyomán. Haiman szerint „Tipográfiájuk dísztelen, világosságra és jól olvashatóságra törekszik, papírborítékjuk ízléses anyagból készült, Kozma címlapjai szolidan díszített keretekbe helyezett tipográfiai szellemű szövegfeliratokat s egy-egy emblémaszerű dekoratív elemet tartalmaznak.” (HAIMAN György, *A Kner család és a magyar könyvművészet*, Budapest, Corvina, 1979, 23.) Balázs Béla *Misztériumok*, *Doktor Szélpál Margit*, *A vándor énekel*, valamint a *Kalandok és figurák* című kötetei 1918-ban, *A fekete korsó* című kötete 1919-ben jelent meg, amelyeket a belső raktárban őrzünk.

Különösen termékeny volt az 1921-es és az 1922-es esztendő. Elkészült a *Kner-klasszikusok* tizenkét kötete, amelynek ötlete Kner Imrétől származott. A sorozat a magyar irodalom legszebb költeményeit mutatja be Balassitól Tompáig úgy, hogy a kis kötetek formai megjelenése azt a kort tükrözi, amikor a mű megjelent. Mindez a tipográfiában, a szöveg elrendezésében, a díszek elhelyezésében érvényesül. Szép példája ennek a *Lilla* című antológia Csokonai Vitéz Mihály költeményeiből, az *Őszi harmat* után című, istenes, vitézi és virágénekeket tartalmazó gyűjtemény a 16–18. századból és a *Tündérvölgy*, Vörösmarty Mihály kisebb hőskölteményeinek gyűjteménye. A sorozat fametszésű iniciáléit, fejléceit, záródíszzeit Kozma Lajos vázlatai

alapján nyomták. A kötetek válogatását, szerkesztését Király György irodalomtörténész, a *Nyugat* főszerkesztője vállalta.

A közös munka folytatásaként 1921–1922-ben elkészült a *Monumenta literarum* huszonnégy füzet, mely a magyar és a világirodalom költészetének remekműveiből nyújt át egy csokorra valót a legkiválóbb műfordítók tolmácsolásában. Az igényes megjelenésű sorozat régebbi idők legszebb kiadványaival veszi fel versenyt. Hasonmás kiadása 1982-ben, a Kner Nyomda alapításának 100. évfordulójára újból megjelent kötetenként eltérő színű, merített utánzatú papíron. Katalógusunkban a sorozat összes műve megkereshető szerző és cím szerint, a köteteket két kartondobozban őrizzük.

Az 1922-es év sikeréhez tartozik még Kozma fametszetes címlaptervével Révész Béla Ady Endre életéről, verseiről, jelleméről írt munkája és Szabó Lőrinc *Föld, erdő, Isten* című könyve, utóbbi a huszonnégy éves költő első megjelent kötete volt. A Kner–Kozma-együttműködés gyöngyszemei közé tartozik az *Almanach az 1922. évre* című kis kötet. Ebben *Törekvéseink* címmel Király György szerkesztő, Kozma Lajos illusztrátor és Kner Imre kiadó írta le a programadó könyvművészeti nézeteit. Kozma a könyvdíszítésről szóló írásához reprezentálja a kötet fametszetes címlaptervét, záródíszzeit, iniciáléit, tipográfiai megoldásait. Ekkor már a könyvdíszítő eszközök egész készletével rendelkezett, amiből tudott válogatni „220 darab könyvdísz és 120 darab körzetet [itt: nyomdászati szakkifejezésként díszítőelem] tervezett egységes stílusban a kiadónak”. (GELLÉR Katalin, *A szecessziós könyvillusztráció Magyarországon (1895–1925)*, Miskolc, Miskolci Galéria, 1997, 93.) Említésre méltó Kozma Lajos és a nyomda egyedi kis remekműve, a *Szignetkönyv*, mely 1925-ben jelent meg Kner Imre előszavával. Az ötven egyszerű grafikai jelet, védjegyet tartalmazó kötet a régi könyvnyomtatói hagyományok újraélesztését szolgálta. A népművészeti elemek és saját modern érzéseinek felhasználásával készült „kis kompozíciói a fametszet stílusának valóságos mesterművei” – írta róla Elek Artúr 1926-ban a *Nyugatban*.

Kozma az 1920-as években az Amicus Kiadó számára is dolgozott. 1929-ben az *Ország-Világ* című képes hetilapban Reiter László úgy fogalmazott: „a kor legszebb kiadványai közé tartoznak Ady Endre műveinek első kiadásai, mint például az Új Hellász és a Margita élni akar”. (*Magyar könyvkultúra, Ország-Világ*, 1929. április 28. – május 5, 91.) A *Margita élni akar* verses história fejezeteinek elejét és végét díszítik fába metszett, fekete-fehér vignettái. A kötet 1953-ban került a könyvtár állományába az elődök tudatos gyűjteményfejlesztésének köszönhetően. Az Ady 1902 és 1907 között Párizsban írt cikkeinek gyűjteményét tartalmazó *Új Hellász* című igényes megjelenésű, első kiadású, számozott sorszámú kötetéről írta a *Szózat* című újság 1923-ban: „a könyv fényűzően szép papíron, pompás nyomással, Kozma Lajos grafikai díszítményeivel jelent meg – a ma divatba jövő amatőr és egyéb díszkiadások között a legértékesebbek egyike, kiadója az Amicus-vállalat, örömet szerez vele a bibliofileknek”. (ADY Endre, *Rövid dalok egyről és másról*, Budapest, Amicus, 1923, 150.)

Földessy Gyula gyűjtötte össze Ady százhetvennégy ismeretlen versét, mely 1923-ban posztumusz első kiadásban, Kozma Lajos rajzával és könyvdíszzeivel illusztrálva jelent meg *Rövid dalok egyről és másról* címmel. Ezeket a verseket a költő nagyváradi és debreceni újságíró korában írta. A ritka példány Biczó Ferenc irodalomtanár gyűjteményéből került át könyvtárunkba az 1950-es években.

Az Amicus Kiadó bibliofil könyvei közül könyvtári állományunk egyik szép darabja Keleti Arthur 1923-ban kiadott *Pax Vobiscum avagy: Egy költő pásztorlevele a nyájas olvasókhhoz, amelyben Padovában eltöltött boldog napjait idézván, látni tanítja, inti megfeddi őket s végül megbékél velük* című, német nyelvű költeménye, amely a szerző padovai emlékeit idézi fel Fáy Dezső festőművész ötvenegy litográfiát tartalmazó illusztrációjával.

A régmúlt idők könyveire pillantva láthatjuk, hogy elődeink tudása, tehetsége, képzelőereje nyomán mennyi szellemi érték jött létre. A 21. században a technika lehetővé teszi ugyan a művek digitalizálását, de nem pótolja a kézbe vehető könyv élményét. A bársonyba kötött, veretekkel díszített, párizsi óraskönyv finom tapintását, a benne olvasható, kézzel írt imák, festett, színes képek látványát vagy a Kner Nyomda merített papíron készült, fametszetű díszekkel ellátott könyveinek szépségét. Ahogy Hamvas Béla írta: „[...] egyetlen áldottabb, egyetlen nagyobb, egyetlen hűségesebb és igazabb, zengőbb, mélyebb történet nincs, mint az írott szóé. A szó a lét igazi szövege; az egész történet valódi tartalma és értelme, és megfajtése.”

Felhasznált források

Kötetbéli források

- ADY Endre (1923), *Rövid dalok egyről és másról*, Budapest, Amicus
 FÜLÖP Géza (2010), *Olvadási kultúra és könyvkiadás Magyarországon a felvilágosodás idején és a reformkorban, 1772–1848*, Budapest, Hatágú Síp Alapítvány
 GELLÉR Katalin (2004), *A magyar szecesszió*, Budapest, Corvina
 GELLÉR Katalin (1997), *A szecessziós könyvillusztráció Magyarországon (1895–1925)*, Miskolc, Miskolci Galéria
 HAIMAN György (1979), *A Kner család és a magyar könyvművészet*, Budapest, Corvina
 HAMVAS Béla (1990), *Antológia Humana*, Szombathely, Életünk
Magyar művészet, 1890–1919, szerk. NÉMETH Lajos (1981), Budapest, Akadémiai Kiadó, 1. köt.
Pallas nagy lexikona. Az összes ismeretek enciklopédiája, 1893–1900. 12. köt. Magyar–Nemes (1896), Budapest, Pallas.
 TASI József (1977), *Ady és Rippl-Rónai In Tegnapok és holnapok árján. Tanulmányok Adyról*, szerk. LÁNG József, Budapest, Petőfi Irodalmi Múzeum, 331–359.

Folyóiratforrások

- Heckenast Gusztáv – *a modern magyar nyelvű könyvkiadás egyik úttörője*, *Papíripar*, 2011/3, 26.
 LÁZÁR Béla, *A tavaszi tárlat*, *Magyar Szalon*, 1898–1899/1–2, 350.
 LENGYEL Géza, *Rippl-Rónai ötven rajza*, *Nyugat*, 1913/23, 800.
Magyar könyvkultúra, Ország-Világ, 1929, április 28. – május 5, 91.

H. MOLNÁR KATALIN: KÖNYVMŰVÉSZETI KINCSEK KAPOSVÁRON

Rippl-Rónai József *legújabb képei*, *Somogyi Hírlap*, 1913. november 30. 3.

ROSNER Károly, Újabb kori magyar könyvművészet, *Erdélyi Helikon*, 1931/3, 225–234.

SZEMZŐ Piroska, *Tévan Andor és a magyar könyvművészet*, *Magyar Könyvszemle*, 1956/1–4, 68.

TASI József, *Egy Rippl-Rónai József által készített könyvborító története*, *Magyar Könyvszemle*, 1975/3–4, 326.

Internetes források

TUDÓS-TAKÁCS Ernő, *Az anyag megnemesítése – Gottermayer Nándor könyvkötészete* https://pestbuda.hu/cikk/20190108_az_anyag_megnemesítése_gottermayer_nandor_konyvkoteszete?fbclid=IwAR23-eaXNY1xmTbZ6cPQ4D_IPr4bn2Ir7584RkG9SQ04_gPeeFpoSAHC9HA (2021. március 28.)

ZETELAKI Orsolya, „...*Arcképvázlat Falus Elekről*”, http://toldyferenc.elte.hu/Zetelaki_Orsolya.pdf (2021. február 5.)

*Tüntetőök és katonák a Lenin (ma: Teleki) utcában
(okt. 28.)*